

RENÉ CLAIR: A FILM TEGNAP ÉS MA

„Ha az olvasó a következő oldalakon sokszor találkozik az én név-mással, ne rója fel nekem. Végül is az a legjobb tanúságtétel, ha ezt mondjuk: Ott voltam. Ez történt velem.” René Clair ezekkel a szavakkal kezdi könyve magyarországi kiadásának előszavát. Nemcsak a kötet jellegét határozta meg ezzel találóan, de megtalálta legjobb módját is, hogy az olvasó érdeklődését felcsigázza. Ritka alkalom ugyanis, hogy magyarul olvashatjuk a filmtörténet — ma már sajnos napról napra csökkenő számú — pionírjainak visszaemlékezéseit.

Clair nem árul zsákmacskát, már a kezdet kezdetén jelzi, hogy aki filmtörténeti vagy filmesztétikai fejtegetésekre vár, okosabban teszi ha inkább Sadoul, Delluc vagy mások műveit forgatja, semmi esetre sem az ő könyvét. A veszteségeikért persze bőségesen kárpótolja olvasóit vállomásaival. Clair 1924-től tevékeny munkása a filmes világnak, s filmújságok szerkesztőseiben, meg a stúdiókban eltöltött hosszú idő magában is biztosítékot adna arra, hogy a rendező olyasmit tartogat tarsolyában, amit mástól nemigen kaphatnánk meg.

Könyvének látszólag önkényesen megválasztott fejezeteiben három önálló kötetre való anyag keveredik. Egyaránt tartalmazza a szerzőnek a húszas-harmincas, a negyvenes-ötvenes, és hatvanas-hetvenes években keletkezett írásait, de nem időrendben, hanem témakörök szerint, egymás mellé helyezve el a régebben és az utóbbi években publikált írásait, melyek így mintegy dialógust alkotnak a könyvben. És meglepődve kell tapasztalunk, hogy — amennyiben leszámítjuk azt a különbséget, ami egy húsz-egynéhány éves fiatalember lelkesedése és egy ifjú szellemű, hetvenéves ember érett bölcsessége között természetes — ezeknek az írásoknak gondolati, logikai magva

a hosszú évek során nem sokat változott, inkább csak finomodott.

A szerzőt foglalkoztató problémákat két nagy, egymással szorosan összefüggő csoportba sorolhatjuk: az egyik a művészi alkotás érvényesülésének lehetőségei, a másik az alkotó művészi individuum és a jól szervezett iparként funkcionáló filmgyártás-forgalmazás szükségzerű ellentéte. Az előbbi gondolati kört elemezni, jellegéből fakadóan, egy rövid ismertetés keretében lehetetlen. Clair a vizuális játékok fanatikus megszállottja; ha szellemesnek találja, egyaránt rajong a vásári mutatványokért és a magazinok képregényeiért. (Akárcsak Fellini, maga is készített jó néhányat.) Hisz a „filmes csodában”, ami nála költészetet jelent, érvényesülésének szükségességében, s ez a hite az, ami miatt a filmiparban, a producerek és a nagy konzernek ellenőrző tevékenységében a művész alkotó képzetletét nagymértékben korlátozó té-

nyezőt lát, ezért is helyezi a virágozó művészi korszakokat anarchikus gyártási viszonyok idejére. Kétségtelen, hogy nem egy jelentős filmes irányzat virágzása tehető ezekre az időszakokra (például a harmincas-negyvenes évek francia filmjei, az olasz neorealizmus vagy a New York-i iskola kezdeti tevékenysége), de legalább ennyi ellenpéldát említhetnénk. Nem is szólva arról, hogy Clairnek ez az elmélete az amerikai filmtörténetre vonatkoztatva csak egészen felszínesen igaz, (egyébként is az amerikaiakkal foglalkozó részek vitathatók leginkább a könyvében).

Érdekes adalékokat szolgáltat a kötet René Clairnek a hangosfilm megjelenésére és művészi lehetőségeire vonatkozó vélemények mélyebb megértéséhez. („És jött a szó”, „Látogatás a szörnycetegnél” című fejezetek.) Ezzel a korszakkal kapcsolatban eddig csak egy szegényesen leegyszerűsített Clair-konceptiót véltünk ismerni: úgy hivatkoztunk rá, mint a hangosfilm alkalmazása elleni elméleti harc bajnokára. Clair (és sok más nagy rendezőegyeniség), kezdeti idegenkedése a „talkytól” érthető. Bárki meggyőződhet ezeknek a filmeknek silány művészi színvonaláról és közismert, hogy a hangnak és a képnek egy szalagra való rögzítése (és a filmfelvevő zajmentes fülkében történő elhelyezése) milyen nagymértékben gátolta a kamera mozgékonyágát, és vetette vissza a filmfelvétel technikáját. Ám Clair mindezek ellenére — és ez legértelműbben ebből a könyvből derül ki számunkra — nem a hangosfilm alkalmazásának tényét elleannezte, sőt annak világméretű elterjedéséről, mint megállíthatatlan folyamatról beszélt. Fenntartásai alapjául sokkal inkább szolgált a filmművészet addigi vívmányainak féltése, másrészt tartott attól, hogy a pénzt hajhászó producerek nem adnak majd szabad utat a hangosfilm technikai kiértékeléséhez, művészi kísérletezéshez, hanem mohón vetik magukat a film pusztá megszólalásának kuriozitásából lefőlözhető haszonra. Ha a legkisebb művészi eredményt látta, boldogan ismerte el, még olyan filmek iránt is toleránsnak bizonyult, mint a *Broadway Melody*.

Clair művészetének talán legértékesebb vonása, hogy hosszú pályafutása alatt független tudott maradni minden filmes irányzattól. Egyaránt kortársra volt Dellucnek, Gancenak, Renoirnak és Truffaut-éknak, de mindvégig a saját maga által elképzelt módon filmezett, sőt még Amerikában forgatott filmjei is magukon viselik egyéniségének jellegzetes báját. „Alkotói függetlensége” ellenére nagyszerű érzéke volt ahhoz, hogy meglássa pályatársai műveinek valódi értékeit is. Hosszú évekig dolgozott filmkritikusként, így szerencsére módunkban áll megismerni, miként közeledik mások filmjeihez. Ilyenkor féken tartja szenvedélyes szubjektivitását, de könyörtelenül számon kéri a témákban és az alkalmazott filmes technikában rejlő és kihasználatlanul maradt lehetőségeket. Különösen szépen ír Gancerről, Chaplinról és Pagnolról. A Marcel Pagnollal foglalkozó részletek talán a legizgalmasabbak a kötetben. Itt mutatkozik meg a legérzékletesebben Clair sokoldalú kritikai egyénisége. Egyetlen lényeges kérdésben sem értett egyet *A pék felesége* és az *Angéla* rendezőjével, de tisztelte felkészültségét, művészi ambícióinak tisztaságát, Griffith-szel történő váratlan londoni találkozásának leírása vagy a Cecil B. De Mille mítoszát érzékeltető tüneményes sztori pedig bármelyik modern francia novella-antológia értékes darabja lehetne.

Talán az eddiekből kiténik, hogy René Clair könyvének sem szerkezete, sem stílusa nem egységes, műfaja meghatározhatatlan. A Gondolatnál megjelent kötet semmiesetre sem egy „Nagy Öreg” visszaemlékezéseinek gyűjteménye. René Clair több életműre elegendő filmmel és félévszázados aktív munkával a háta mögött sem hajlandó elvállalni ezt a szerepet. Hisz filmjei fiatal-ságában és abban, hogy általuk önmaga is fiatal marad. Ezért írta könyvét a ma és a holnap filmeseinek, filmszerető közönségének és ezért hallgatja kamaszos büszkeséggel, hogy a *Felvonásköz-t* még „ma is kedve lenne az embernek kifütyülni.”

ANTAL ISTVÁN